

УДК 339.565+339.564:330.341.4(477)
JEL F10, O19, R58

С. О. Ішук

доктор економічних наук, професор, завідувач відділу
розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів
e-mail: iso.ird@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3698-9039>

ДІАГНОСТИКА СТРУКТУРНИХ ЗМІН У ТОВАРНМУ ЕКСПОРТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Розраховано темпи приросту товарного експорту в регіонах України за 2012-2017 роки. Проведено аналіз структури товарного експорту в розрізі основних товарних груп. Побудовано структуру експорту товарів за регіонами. Виявлено тенденції погіршення товарної структури вітчизняного експорту за критерієм рівня технологічності продукції. Запропоновано низку заходів, спрямованих на усунення потенційних загроз для національної економіки в умовах погіршення світової кон'юнктури на сировинних ринках шляхом диверсифікації товарної і географічної структур українського експорту.

Ключові слова: товарний експорт, темпи приросту, структура, товарна група, продукція промисловості, продукція сільського господарства.

Ishchuk S. DIAGNOSTICS OF STRUCTURAL CHANGES IN COMMODITY EXPORTS OF REGIONS OF UKRAINE

In the article given the structural heterogeneity of the formation of domestic commodity exports in a regional context, research in this direction is relevant. The results of relevant analytical assessments will create an information base for the development of regional export strategies. The purpose of the article is to determine the main trends of commodity export development in the Ukraine regions on the basis of evaluation of its dynamics and structure. Since 2016, export activity has been restored in Ukraine. In 2017, the growth rates of commodity exports were negative only in two regions – Luhansk and Kirovograd. The basis of commodity exports of Ukraine (43.35%) is formed by three regions – Dnipropetrovsk, Donetsk and Zaporizhyya. These regions exported 93.57% of the metallurgy products (product group XV), which predominates in domestic commodity exports with a share of 29.25%. Dnipropetrovsk region is also a leader in the volume of exports of mining industry products with a share of 52.07%. The sign of the deterioration of the structure of Ukrainian commodity exports (according to the criterion of technological capacity) is a significant increase in its low-tech products, in particular agriculture and food industry (I-IV commodity groups), almost in twice, and woodworking (IX-X groups) and textile (XI group) of productions – more than in 1.5 times. At the same time, the share of high- and medium-tech products decreased significantly: chemical production (VI group) – almost in twice, the transport industries (XVII group) – in 5.8 times. The decline in technological capacity and the level of diversification of the structure of commodity exports in the direction of strengthening its raw material orientation creates serious threats to the country's socio-economic development in the worsening of the world situation on commodities. To eliminate these and other threats, it is proposed to: diversify the commodity structure of domestic exports by increasing the number of commodity groups in it (in particular, the products of high and medium technological production); balancing the structure of commodity exports in the context of Ukraine's trading partners; directing the policy of import substitution to strengthen the orientation of certain categories of industrial production to meet the needs of the domestic market; the introduction of selective subsidization, tax incentives and information and consultation support of domestic commodity producers, especially innovation.

Keywords: commodity export, growth rates, structure, commodity group, products of industry, products of agriculture.

Постановка проблеми. Національна економіка є високо експорто-орієнтованою – близько 50% ВВП України формується за рахунок надходжень від експортних операцій. Ускладнення доступу до традиційних ринків збуту вітчизняної продукції, передусім Російської Федерації, і чутливість до зміни кон'юнктури на світових ринках сировинних товарів (основних експортних позицій України) актуалізує потребу в диверсифікації географічної і товарної структур українського експорту. На розширення географії товарного експорту та збільшення в ньому частки продукції високо – і середньо-технологічних виробництв зорієнтована схвалена урядом Експортна стратегія України (Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на 2017–2021 роки) [1].

Аналіз останніх досліджень. Системні дослідження перспектив зовнішньої торгівлі України, зокрема в умовах зони вільної торгівлі (ЗВТ) з державами-членами ЄС та іншими країнами, здійснюються в ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України» групою відомих вчених під керівництвом академіка НАНУ В. М. Геєця. Так, у [2] проведено детальний аналіз експортно-імпортних операцій України в умовах ЗВТ, здійснено моделювання перспектив зовнішньої торгівлі з урахуванням зміни ввізного мит, структури промисловості, геополітичних чинників, окремих інструментів монетарної політики та ін. У [3] розглянуто особливості зовнішньої торгівлі з основними країнами-торговими партнерами України і ключові зміни зовнішньоекономічної кон'юнктури на

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

традиційних для українського експорту товарних ринках. Водночас, з огляду на структурну неоднорідність формування вітчизняного товарного експорту у регіональному розрізі, актуальними є дослідження у цьому напрямку. Результати відповідних аналітичних оцінок створять інформаційну базу для розробки регіональних експортних стратегій.

Метою статті є визначення основних тенденцій і напрямів розвитку товарного експорту в регіонах України на основі оцінок його динаміки та структури.

Основні результати дослідження. Після значного (>33%) зростання у 2011 році темпу приросту товарного експорту в Україні, упродовж 2012-2015 років

відбувалось поступове зниження значень цього показника (рис. 1). Однак, із 2016 року почалося подолання цієї негативної тенденції, а у 2017-му – різке (майже у 4 рази) нарощення товарного експорту. Значно вища амплітуда коливань значень темпу приросту товарного експорту у вартісному виразі, порівняно з індексом фізичного обсягу експорту, свідчить про високу залежність цін на вітчизняну продукцію від кон'юнктури на зовнішніх товарних ринках. Це, своєю чергою, є наслідком сировинної орієнтації українського товарного експорту, який складається з продукції промисловості (≈60%) і сільського господарства.

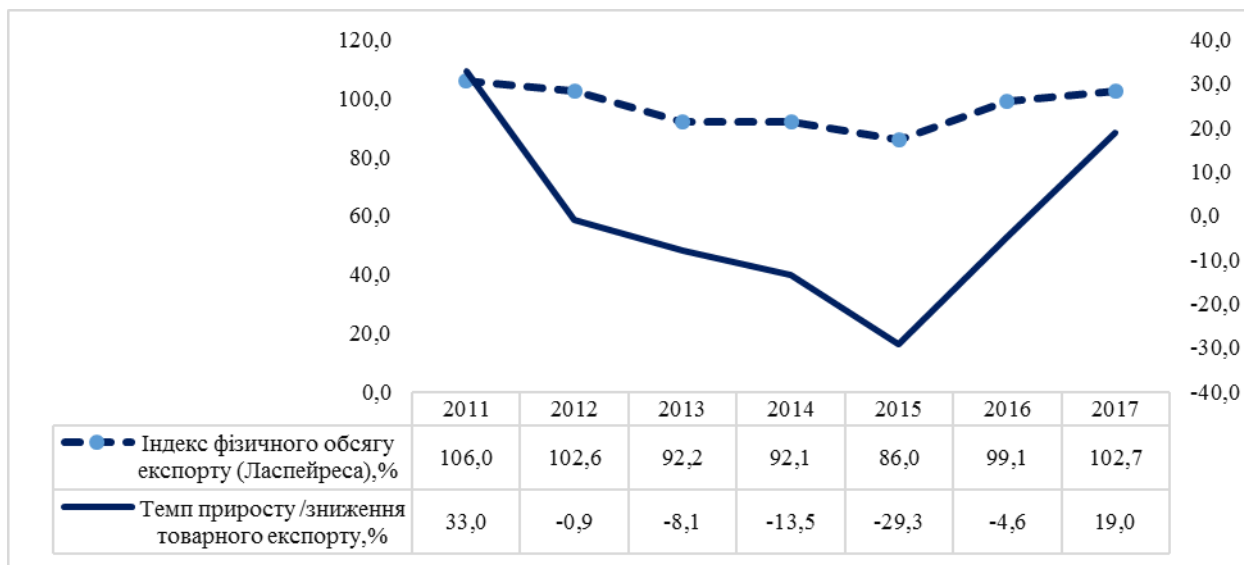

Рис. 1. Показники експорту в Україні, %

Побудовано за даними Державної служби статистики України [4].

Серед регіонів України темпи приросту товарного експорту у 2017 році були від'ємними лише у двох областях (проти 10-ти у 2016-му і 23-х у 2015-му) – Луганській і Кіровоградській (табл. 1). Натомість у 2016 році ці області входили до числа тих 14-ти, в яких було досягнуто зростання обсягів товарного експорту, а в Луганській – взагалі найвищих (+69,04%). У 2017 році найвищі темпи приросту товарного експорту (+86,62%) продемонструвала Вінницька область, що була єдиною з-поміж регіонів України, якій вдалось наростити значення цього показника у 2015-му.

Незважаючи на зниження у 2017 році, порівняно з 2012-м, обсягів товарного експорту в Дніпропетровській, Донецькій і Запорізькій областях на 30,36%, 68,9% і 25,39% відповідно, ці три регіони сумарно формують понад третину загального експорту товарів з України.

У 2017 році товарний експорт досяг понад 1 млрд. дол. США в 11-ти областях, тоді як у 2012-му – в 13-ти, з яких Дніпропетровській і Донецькій – понад 10 млрд. дол. США. Загалом у 2017 році, порівняно з 2012-м, обсяги експорту товарів у вартісному виразі зросли в 10-ти областях:

Вінницькій, Волинській, Житомирській, Закарпатській, Львівській, Одеській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій і Чернігівській. Пояснення такої ситуації лежить у площині аналізу товарної структури експорту.

Основу товарного експорту України у 2017 році формувала продукція металургії, добувної промисловості і машинобудування, а також продукція АПК (сільського господарства і харчової промисловості). У 2012 році до ключових позицій вітчизняного товарного експорту входила ще продукція хімічної промисловості (рис. 2). Частки I-IV товарних груп (продуктів тваринного і рослинного походження, жирів та олій, готових харчових продуктів) у структурі товарного експорту України сумарно склали 30,81% проти 15,77% у 2012-му (табл. 2). Натомість частка продукції XV групи (недорогоцінних металів та виробів із них), порівняно з 2012 роком, скоротилась на 4,33 в. п., частка V групи (мінеральних продуктів) – на 2,54 в. п., а частка XVI групи (обладнання та механізмів) – на 0,25 в. п. Серед видів продукції АПК в українському товарному експорті найбільше зросла частка продуктів рослинного походження – на 9,29 в. п.

Темпи приросту товарного експорту в регіонах України, %

Область	2013/2012	2014/2013	2015/2014	2016/2015	2017/2016	2017/2012
Вінницька	4,11	9,26	14,10	16,07	23,88	86,62
Волинська	3,80	9,00	-7,84	-3,14	12,65	13,78
Дніпропетровська	-3,28	-10,53	-26,98	-8,35	20,26	-30,36
Донецька	-12,95	-32,28	-56,02	-7,16	29,20	-68,90
Житомирська	10,19	9,61	-33,57	9,82	21,67	7,22
Закарпатська	-6,16	6,37	-20,86	10,74	19,35	4,41
Запорізька	-7,92	1,41	-21,42	-21,77	30,01	-25,39
Івано-Франківська	-42,58	3,41	-23,53	53,82	15,98	-19,00
Київська	-0,57	-6,15	-8,74	0,87	2,54	-11,92
Кіровоградська	35,62	-4,27	-50,46	5,14	-2,76	-34,25
Луганська	-15,48	-46,31	-86,45	69,04	-46,32	-94,42
Львівська	-3,92	1,10	-7,57	5,74	24,27	17,98
Миколаївська	-8,30	-15,48	-12,76	3,95	14,06	-19,83
Одеська	-9,75	9,31	-2,95	-11,98	19,30	0,53
Полтавська	-22,02	-19,97	-30,28	-3,04	29,84	-45,23
Рівненська	-4,15	-1,94	-20,07	-15,87	20,44	-23,88
Сумська	-17,60	-20,12	-17,86	-10,61	24,07	-40,04
Тернопільська	54,13	-1,67	-18,94	1,13	29,20	60,51
Харківська	-1,73	-8,37	-27,98	-21,63	15,93	-41,08
Херсонська	12,35	-2,47	-33,76	3,41	17,27	-11,97
Хмельницька	6,19	3,55	-20,68	-20,65	46,74	1,56
Черкаська	-23,51	-19,01	-30,44	9,25	30,24	-38,69
Чернівецька	0,32	3,11	-16,19	10,18	25,53	19,90
Чернігівська	2,27	26,10	-21,20	-21,54	44,43	15,16

Розраховано за даними Державної служби статистики України [4].

У регіональному розрізі продукція АПК домінує в товарному експорті Вінницької (із часткою I-IV товарних груп у відповідній структурі у 2017 році 81,69% проти 66,50% у 2012-му), Кіровоградської (68,91% проти 58,52%), Миколаївської (69,07% проти 57,76%), Одеської (70,28% проти 37,87%) і Черкаської (80,25% проти 41,16%) областей. Продукти тваринного походження у 2017 році займали найбільшу частку у товарній структурі експорту

Київської області (23,25%), тоді як у 2012-му – Волинської (9,8%); продукти рослинного походження – стабільно у товарній структурі експорту Миколаївської області (55,29% проти 44,62% у 2012 році); жири та олії – у товарній структурі експорту Вінницької області (37,26%), а у 2012 році – Кіровоградської (34,68%); готові харчові продукти – у товарній структурі експорту Харківської області (24,53%), а у 2012-му – Херсонської (17,12%).

Рис. 2. Структура товарного експорту України (за основними товарними групами), %
Побудовано за даними Державної служби статистики України [4].

Таблиця 2

Структура товарного експорту регіонів України (за основними товарними групами), %

Регіон	I. Живі тварини, продукти тваринного походження		II. Продукти рослинного походження		III. Мінеральні та інші тваринні або рослинні продукти		IV. Готові харчі, продукти		V. Металеві продукти		VI. Продукція хімічної та фармацевтичної промисловості		VII. Полімери, метали, пластмаси та вироби з них		VIII. Деревина і вироби з деревини або інших волоконних матеріалів		IX. Текстильні матеріали та текстильні вироби		X. Нерудні метали та вироби з них		XI. Машина, обладнання та мікроскопічне обладнання		XII. Засоби транспорту, літаки, вертольоти, судна		XIII. Різні товари			
	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017		
Україна	1,06	2,90	6,32	15,61	4,33	6,44	4,06	5,86	13,37	10,83	7,64	3,92	1,30	1,34	1,81	3,31	1,16	1,33	2,15	33,58	29,25	11,70	11,45	9,27	1,61	1,04	1,84	
Волинська	2,80	6,85	14,80	20,11	24,70	37,26	24,20	17,47	5,30	2,34	2,80	1,32	0,30	0,67	10,00	7,52	0,00	0,06	5,40	2,30	1,59	5,50	1,10	0,07	0,10	0,21		
Волинська	9,80	5,20	2,12	10,86	0,86	1,06	2,69	3,13	0,49	0,01	2,58	0,75	2,88	1,86	12,53	16,84	1,40	1,29	3,10	1,73	3,54	1,87	43,20	45,56	4,04	1,77	10,00	7,79
Дніпропетровська	0,14	0,42	1,32	1,59	1,94	4,02	1,46	1,32	22,65	26,69	2,38	3,14	1,34	0,69	0,08	0,25	2,17	0,98	0,47	0,33	52,24	55,19	2,87	1,65	10,08	2,36	0,22	0,40
Донецька	0,83	0,42	0,81	3,24	0,90	0,42	3,32	0,57	12,36	9,82	5,49	0,42	0,23	0,05	0,05	0,06	0,03	0,00	0,06	0,02	62,78	80,25	3,91	3,88	8,32	0,15	0,02	0,01
Житомирська	2,40	2,51	5,59	18,69	0,14	1,38	6,97	2,50	20,13	5,68	1,37	0,28	1,64	1,32	17,70	18,79	3,11	3,36	6,83	9,13	7,17	15,10	17,50	0,46	0,06	0,99	1,21	
Закарпатська	0,02	0,13	0,84	3,95	1,08	0,10	2,96	3,56	0,15	0,06	2,52	2,05	0,49	0,51	0,00	8,31	0,15	0,09	9,20	8,55	0,69	0,64	71,10	59,24	0,04	0,56	6,98	7,90
Закарпатська	0,35	1,02	1,84	7,35	4,06	5,00	2,23	2,16	5,82	4,28	3,08	2,86	0,13	0,39	0,12	0,02	0,09	0,06	0,22	0,02	48,20	56,46	30,40	18,51	4,43	0,72	0,14	0,13
Івано-Франківська	3,51	2,75	2,16	16,47	0,02	0,10	1,18	0,66	11,42	4,91	16,60	9,45	27,85	15,97	9,07	15,49	5,77	2,82	3,35	2,95	0,39	0,55	12,60	22,99	0,04	0,02	0,69	1,48
Київська	8,01	23,25	13,73	20,23	28,90	10,56	1,52	10,67	5,03	0,44	7,76	3,28	0,17	5,38	12,77	2,43	0,98	5,70	0,09	1,53	2,69	4,76	6,00	6,57	1,08	0,63	3,17	1,23
Кіровоградська	0,06	3,19	12,43	25,70	34,68	32,07	11,35	7,95	17,83	7,36	0,73	1,57	0,47	0,46	1,22	1,59	0,09	0,05	1,15	1,23	0,38	0,46	17,70	17,07	0,81	0,51	0,39	0,51
Луганська	0,00	0,00	0,43	5,45	0,24	5,33	0,59	3,71	21,62	2,20	13,10	15,12	2,11	1,97	0,01	0,05	2,00	29,69	1,53	5,39	37,32	19,90	3,05	0,62	16,55	0,94	0,09	0,26
Львівська	0,60	1,43	3,60	10,43	21,79	6,94	6,12	8,71	0,57	0,11	1,25	0,82	1,36	0,64	11,04	10,03	3,51	2,74	11,11	11,08	4,05	0,03	22,20	27,79	0,59	0,24	7,62	13,05
Миколаївська	0,27	1,50	44,62	55,29	7,59	6,89	5,28	5,39	0,15	0,06	24,10	24,97	0,04	0,06	0,14	0,82	0,09	0,04	0,49	0,60	0,71	0,16	14,40	3,47	1,29	0,14	0,03	0,05
Одеська	0,14	0,71	16,92	45,71	10,84	17,61	9,97	6,25	6,49	0,07	35,00	3,62	0,69	0,50	0,31	1,10	0,43	0,18	0,48	0,48	5,91	7,63	5,69	4,58	5,97	10,31	0,26	0,33
Полтавська	1,02	1,93	6,07	16,22	0,94	4,12	5,09	9,84	34,91	51,99	2,12	3,08	0,04	0,07	0,10	0,30	0,02	0,06	0,72	3,07	0,42	3,12	4,31	3,49	43,21	1,44	0,21	0,24
Рівненська	1,69	5,22	6,51	18,55	0,24	2,14	2,14	0,87	13,65	3,96	31,30	5,44	0,29	0,48	19,70	26,99	0,05	0,35	2,73	4,06	1,38	1,24	8,59	4,56	0,70	0,75	3,30	11,55
Сумська	0,58	3,48	4,86	27,56	0,10	0,81	10,18	16,75	0,20	0,29	16,60	7,92	0,69	4,18	2,65	4,25	0,20	0,90	0,11	0,18	6,65	11,03	53,30	16,17	0,00	2,43	0,88	0,09
Тернопільська	6,42	9,85	19,04	21,85	0,19	3,62	12,04	4,09	0,58	0,44	1,65	4,17	0,77	2,02	3,96	3,21	0,60	0,25	1,82	1,27	0,53	0,97	40,30	40,73	0,33	0,05	9,87	4,93
Хмельницька	0,17	1,09	13,46	17,78	8,06	2,99	5,76	24,53	7,98	0,88	3,27	4,15	2,45	3,52	0,57	1,37	1,76	1,77	2,61	2,87	2,99	3,87	29,90	22,07	7,87	3,38	4,40	3,47
Херсонська	3,63	4,93	32,64	36,80	1,19	7,12	17,12	14,14	0,27	0,18	0,18	0,20	1,42	1,14	8,53	5,57	0,60	1,29	0,66	0,72	8,24	12,62	18,30	7,19	6,93	7,97	0,02	0,05
Хмельницька	8,28	11,94	20,45	36,24	0,35	2,75	3,38	5,86	2,54	3,12	2,14	1,07	11,95	4,95	4,06	2,54	0,04	0,05	5,64	5,28	1,75	3,98	20,50	15,13	1,64	0,11	6,71	3,88
Черкаська	1,19	2,58	20,29	30,30	8,24	24,59	11,44	22,78	2,17	2,00	36,80	1,51	0,91	0,58	2,42	4,43	1,51	0,69	1,30	2,74	0,35	0,23	5,40	3,41	3,37	0,04	1,68	2,15
Чернівецька	0,00	4,17	5,70	18,09	0,00	0,18	3,06	8,33	0,32	0,06	3,73	1,73	2,30	0,92	0,00	27,39	0,14	0,12	19,30	12,47	4,50	0,97	26,90	14,22	0,19	0,05	5,42	9,57
Чернівецька	4,87	4,72	30,28	44,63	2,06	2,33	15,25	9,81	0,56	0,16	0,32	0,18	1,08	1,69	7,70	6,59	20,28	11,09	5,98	4,34	0,32	3,25	5,71	4,46	1,54	0,44	0,63	1,04

Побудовано за даними Державної служби статистики України [4].

Таблиця 3

Структура товарного експорту України (за регіонами), %

Область	Товарний експорт - усього		I. Живі тварини, продукція тваринної походження		II. Продукція рослинного походження		III. Живи тварини та інші рослинного походження		IV. Готові харчові продукти		V. Мінеральні продукти		VI. Продукція хімічної та повсякденної промисловості		VII. Полімери матеріалів, пластмаси та виробів з них		IX. Дерева та вироби з них		X. Маса з деревини або інших похідних целюлози чи матеріалів		XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби		XV. Напівфабрикати металів та вироби з них		XVI. Машини, обладнання та механізми електричного опрацювання		XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби		XX. Різні промислові товари		
	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017	2012	2017			
Вінницька	1,20	3,65	3,18	8,62	2,81	4,70	6,85	21,10	7,17	10,88	0,48	0,79	0,44	1,23	0,24	1,81	6,61	8,28	0,03	0,16	4,70	4,35	0,08	0,20	0,56	0,49	0,02	0,16	0,11	0,41	
Волинська	1,13	2,07	10,38	3,70	0,38	1,44	0,23	0,34	0,75	1,10	0,04	0,00	0,38	0,39	2,49	2,86	7,78	10,49	1,36	2,01	2,55	1,66	0,12	0,13	4,15	8,22	0,49	2,27	10,79	8,75	
Дніпропетровська	18,81	21,13	2,44	3,07	3,93	2,15	8,44	13,17	6,76	4,77	31,87	52,07	5,85	16,94	19,42	10,81	0,81	1,57	35,12	15,62	6,42	5,25	29,27	39,88	4,62	3,04	20,45	30,95	3,94	4,59	
Донецька	26,23	13,29	20,45	1,93	3,37	2,76	5,43	0,86	21,44	1,28	24,25	12,05	18,85	1,43	4,68	0,32	0,74	0,32	0,59	0,05	1,15	0,13	49,03	36,45	8,76	4,50	24,10	1,24	0,45	0,09	
Житомирська	1,02	1,77	2,30	1,33	0,90	2,12	0,03	0,38	1,76	0,75	1,54	0,93	0,18	0,13	1,29	1,74	9,98	10,02	2,73	4,45	5,10	7,50	0,22	0,45	1,32	2,70	0,05	0,07	0,97	1,16	
Закарпатська	2,44	4,34	0,05	0,20	0,32	1,10	0,61	0,07	1,78	2,63	0,03	0,02	0,81	2,26	0,91	1,63	0,00	10,87	0,32	0,28	16,40	17,25	0,05	0,10	14,84	22,43	0,01	1,51	16,36	18,60	
Запорізька	7,44	8,93	2,43	3,13	2,17	4,21	6,97	6,93	4,09	3,29	3,24	3,53	3,00	6,51	0,72	2,62	0,48	0,06	0,55	0,41	1,20	0,09	10,23	17,24	19,34	14,44	3,55	3,99	0,98	0,65	
Івано-Франківська	1,53	1,99	5,04	1,89	0,52	2,10	0,01	0,03	0,44	0,23	1,30	0,90	3,32	4,80	32,65	23,69	7,64	9,32	7,57	4,22	3,73	2,74	0,02	0,04	1,64	4,00	0,01	0,02	1,01	1,60	
Київська	3,09	5,24	33,35	42,01	6,73	6,79	20,64	8,59	1,16	9,54	1,16	0,21	3,14	4,39	0,40	20,99	21,80	3,83	2,62	22,41	0,20	3,73	0,25	0,85	1,59	3,01	0,36	2,03	9,40	3,51	
Кіровоградська	1,17	1,25	0,06	1,37	2,30	2,05	9,38	6,20	3,28	1,69	1,56	0,85	0,11	0,50	0,42	0,43	0,79	0,60	0,09	0,04	0,98	0,72	0,01	0,02	1,77	1,86	0,10	0,39	0,44	0,35	
Луганська	7,77	0,70	0,00	0,00	0,52	0,24	0,43	0,60	1,14	0,44	12,37	0,14	13,36	2,70	12,62	1,03	0,05	0,01	13,36	15,62	8,70	1,76	8,64	0,48	2,03	0,04	13,87	0,41	0,68	0,10	
Львівська	2,49	4,61	1,41	2,28	1,42	3,08	12,51	4,97	3,76	6,85	0,11	0,05	0,41	0,97	2,61	2,21	15,16	13,96	7,51	9,47	20,19	23,78	0,30	0,00	4,73	11,20	0,16	0,68	18,19	32,70	
Миколаївська	4,40	5,70	1,11	2,94	31,11	20,18	7,71	6,09	5,73	5,24	0,05	0,03	13,88	36,26	0,13	0,24	0,33	1,42	0,33	0,15	1,56	1,59	0,09	0,03	5,42	1,73	0,61	0,49	0,14	0,15	
Одеська	3,30	5,44	0,43	1,33	8,85	15,92	8,27	14,86	8,12	5,80	1,61	0,03	15,12	5,02	1,76	2,01	0,57	1,80	1,21	0,74	1,16	1,21	0,58	1,42	1,61	2,18	2,13	34,78	0,83	0,97	
Полтавська	6,32	5,59	6,05	3,72	6,08	5,80	1,37	3,57	7,93	9,38	16,51	26,80	1,76	4,39	0,21	0,30	0,36	0,51	0,12	0,24	3,32	7,99	0,08	0,39	2,33	1,70	29,46	4,99	1,25	0,73	
Рівненська	0,94	1,15	1,49	2,07	0,96	1,37	0,05	0,38	0,49	0,17	0,96	0,42	3,83	1,29	0,21	0,41	10,17	9,35	0,04	0,30	1,86	2,17	0,04	0,05	0,69	0,46	0,07	0,54	2,96	7,21	
Сумська	2,08	2,02	1,13	2,42	1,60	3,56	0,05	0,25	5,23	5,76	0,03	0,05	4,51	4,07	1,10	6,27	3,05	2,59	0,35	1,36	0,17	0,17	0,41	0,76	9,49	2,85	0,00	3,04	1,76	0,10	
Тернопільська	0,44	1,14	2,66	3,87	1,33	1,60	0,02	0,64	1,31	0,80	0,02	0,05	0,10	1,21	0,26	1,71	0,96	1,10	0,23	0,22	0,59	0,67	0,01	0,04	1,52	4,05	0,02	0,03	4,17	3,05	
Харківська	3,63	3,57	0,58	1,34	7,73	4,07	6,75	1,66	5,15	14,94	2,17	0,29	1,55	3,78	6,83	9,36	1,15	1,47	5,50	4,74	6,92	4,77	0,32	0,47	9,27	6,88	3,08	7,48	15,30	6,73	
Херсонська	0,61	0,86	2,08	1,47	3,15	2,04	0,17	0,95	2,57	2,08	0,01	0,01	0,01	0,04	0,67	0,73	2,87	1,45	0,32	0,83	0,29	0,29	0,15	0,37	0,95	0,54	0,46	4,27	0,01	0,02	
Хмельницька	0,86	1,40	6,67	5,77	2,77	3,25	0,07	0,60	0,71	1,40	0,16	0,40	0,24	0,38	7,85	5,17	1,92	1,07	0,03	0,05	3,52	3,44	0,04	0,19	1,50	1,85	0,15	0,10	5,50	2,96	
Черкаська	1,87	1,85	2,10	1,65	6,01	3,59	3,56	7,07	5,28	7,20	0,30	0,34	9,01	0,71	1,32	0,80	2,50	2,47	2,43	0,96	1,78	2,36	0,02	0,01	0,86	0,55	0,68	0,05	3,02	2,16	
Чернівецька	0,22	0,45	0,00	0,65	0,20	0,52	0,00	0,01	0,17	0,64	0,01	0,00	0,07	0,20	0,39	0,31	0,00	3,71	0,03	0,04	3,11	2,60	0,03	0,01	0,51	0,56	0,00	0,01	1,15	2,33	
Чернігівська	1,01	1,87	4,62	3,05	4,83	5,36	0,48	0,68	3,79	3,14	0,04	0,03	0,04	0,09	0,84	2,36	4,28	3,73	17,56	15,59	4,40	3,78	0,01	0,21	0,49	0,73	0,17	0,51	0,61	1,05	
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Побудовано за даними Державної служби статистики України [4].

Продукція металургійних виробництв (XV товарна група) незмінно домінує в експорті Донецької (80,25% у 2017 році проти 62,78% у 2012-му), Запорізької (56,46% проти 46,2%) і Дніпропетровської (55,19% проти 52,24%) областей. Водночас продукція добувної промисловості (V товарна група) стала основою товарного експорту Полтавської області із часткою 51,99% у 2017 році (проти 34,91%). У 2012 році профільною експортною продукцією в цьому регіоні були транспортні засоби (XVII товарна група), однак у 2017-му їх частка скоротилась на 41,77 в. п. (до 1,44%)¹, а в структурі товарного експорту України – на 7,66 в. п. (до 1,61%).

Ознакою погіршення структури вітчизняного товарного експорту (за критерієм технологічності) є також зменшення у ній частки продукції машинобудування (XVI товарна група) до 11,45%. У 2017 році машини, та електротехнічне обладнання домінували в експорті областей західного регіону, а саме: Закарпатської (59,24% проти 71,0% у 2012-му), Волинської (45,56% проти 43,16%), Тернопільської (40,73% проти 40,3%), Львівської (27,29% проти 22,24%) та Івано-Франківської (22,99% проти 12,59%). Натомість у Запорізькій області частка цієї продукції у товарній структурі експорту скоротилась, порівняно з 2012 роком, на 11,91 в. п. (до 18,51%).

Особливістю експорту товарів XVI групи (продукції машинобудування) в Україні є висока (>45%) частка в ньому продукції, що виготовлена з давальницької сировини, а в названих областях західного регіону значення цього показника є удвічі більшим (у середньому ≈90%) і має тенденцію до подальшого зростання. Відтак, можемо констатувати не лише скорочення експорту машин та обладнання, але й зменшення у його структурі продукції вітчизняного виробництва.

Ще одним підтвердженням погіршення технологічної структури українського товарного експорту є скорочення у ній частки продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (VI товарна група) на 3,72 в. п. (до 3,92%). У 2017 році частка цієї продукції була значною у товарній структурі експорту лише Миколаївської (24,97%), Луганської (15,12%) та Івано-Франківській (9,45%) областей, тоді як у 2012-му – домінувала в експорті Черкаської (36,8%), Одеської (35,0%) і Рівненської (31,3%) областей.

У структурі товарного експорту України на 1,5 в. п. збільшилась частка IX групи (деревини і виробів з деревини). У 2017 році вона була основною експортною продукцією в Чернівецькій, Рівненській і Житомирській областях, тоді як у 2012-му – у жодній.

Профільною спеціалізацією товарного експорту Луганської області стала продукція X групи (маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів) – її частка у 2017 році досягла 29,69% (проти 2,0% у 2012-му). Така радикальна зміна товарної структури експорту в цьому регіоні

пояснюється втратою (унаслідок тимчасової окупації частини його території) виробничих потужностей добувної промисловості і металургії. Продукція цих видів промислової діяльності у 2012 році домінувала (із частками 21,62% і 37,32% відповідно) в товарному експорті Луганської області, тоді як у 2017-му їх частки скоротились, відповідно, до 2,2% і 19,9%.

У регіональному розрізі найбільш диверсифікованою у 2017 році була товарна структура експорту Житомирської області, оскільки в ній частки кожної з ключових експортних позицій (продукції IX, II і XVI товарних груп) не перевищували 19%. Високий ступінь диверсифікації товарного експорту (із частками профільних товарних груп у відповідних структурах <25%) характерний також для Івано-Франківської, Київської і Харківської областей.

Основа товарного експорту України формують три області – Дніпропетровська, Донецька і Запорізька. У 2017 році їх частка у відповідній структурі сумарно становила 43,35% проти 52,48% у 2012-му (табл. 3). Водночас ці регіони експортували 93,57% (88,53% у 2012 році) продукції металургії (XV товарної групи), яка домінує у вітчизняному товарному експорті із часткою 29,25% (33,58%). Дніпропетровська область також є лідером серед регіонів України за обсягами експорту продукції добувної промисловості із часткою 52,07% (проти 31,87% у 2012 році).

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати погіршення (за критерієм технологічності) структури товарного експорту України упродовж 2012-2017 років, підтвердженням чого є значне збільшення у ній низькотехнологічних видів продукції, зокрема АПК (I-IV товарні групи) майже удвічі, а деревообробних (IX-X товарні групи) і текстильних (XI товарна група) виробництв – у понад півтора рази. Натомість частки високо- і середньотехнологічних видів продукції у товарній структурі українського експорту суттєво зменшились: хімічних виробництв (VI товарна група) – майже удвічі, транспортних виробництв (XVII товарна група) – у 5,8 рази.

Зниження технологічності і, водночас, рівня диверсифікації структури вітчизняного товарного експорту у напрямку посилення його сировинної орієнтації (домінування продукції сільського господарства, добувної промисловості і металургії) створює серйозні загрози для соціально-економічного розвитку країни при погіршенні світової кон'юнктури на сировинні товари. Окрім того, необхідно також враховувати, що зниження індексів цін на сировинні товари може опосередковано спричинити зменшення доходів від експорту і решти товарних позицій.

Відтак, для усунення (чи пом'якшення) впливу геоекономічних чинників (зокрема, потенційного погіршення кон'юнктури на світових ринках сировинних товарів) на соціально-економічний розвиток України необхідно провадити відповідну державну політику на національному і регіональному рівнях.

¹ Основною причиною цих змін було скорочення експорту продукції Кременчуцького автомобільного заводу на ринок РФ.

До пріоритетних дієвих заходів реалізації такої політики можна віднести:

1. *Здійснення диверсифікації товарної структури вітчизняного експорту шляхом збільшення у ній кількості товарних груп (передусім продукції високої – і середньо-технологічних виробництв).* Це дозволить мінімізувати ризики, пов'язані зі скороченням надходжень від експорту у разі погіршення кон'юнктури на світових ринках сировинної продукції. Для реалізації цього завдання необхідно сформувати перелік (реєстр) стратегічних експортерів. До реєстру мають увійти ті промислові підприємства, які володіють вищим рівнем теперішніх (фактичних) або майбутніх (потенційних) конкурентних переваг (наявністю і високим ступенем ефективності використання потужностей та ресурсів), визначених за результатами об'єктивної комплексної оцінки конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

2. *Збалансування структури товарного експорту у розрізі країн-торгових партнерів України.* У цій структурі не повинні домінувати частки окремих країн задля уникнення політичних і зовнішньоекономічних ризиків (негативний досвід – конфлікт із РФ). З огляду на зайняту Україною нішу на ринку країн СНД і більшості країн ЄС, перспектива розширення географії зовнішньої торгівлі товарами має бути зорієнтована на зміцнення позицій на ринках Азії та Африки, а також глибше входження в ринки країн Північної і Південної Америки та Австралії. Для цього необхідно проводити постійний моніторинг кон'юнктури на світовому товарному ринку загалом і ринках окремих макрорегіонів, а також продовжувати політику активного налагодження зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема на рівні підприємств.

3. *Спрямування політики імпортозаміщення на посилення орієнтації певних категорій промислових виробництв (конкурентних за ціновими і якісними параметрами) на задоволення потреб внутрішнього ринку як у споживчих товарах для населення, так і продукції промислового призначення (товарів проміжного споживання).* Останнє, зокрема, передбачає імпортозаміщення сировини, матеріалів та технологій, необхідних для виробництва продукції машинобудування і легкої промисловості. Одним із дієвих механізмів реалізації політики імпортозаміщення є система державних замовлень.

4. *Упровадження селективного субсидування (збільшення цільових державних дотацій), за прикладом Польщі та інших країн ЄС, а також податкових стимулів, інформаційно-консультаційної підтримки тих виробництв, які не використовують давальницьку сировину і здійснюють капіталовкладення у створення та модернізацію основного капіталу, розробляють або впроваджують інновації.*

Заходи державної політики щодо зміни (диверсифікації та розширення) структури товарного експорту повинні базуватись на засадах міжгалузевої і

міжрегіональної співпраці та державно-приватного партнерства. Структурні перетворення, зокрема, у переробній промисловості (як експортери високотехнологічної продукції) за критеріями підвищення рівня ефективності і технологічності не лише створять техніко-економічну базу для поглиблення переробки сільськогосподарської сировини, а й стануть стимулятором подальшого розвитку будівництва, транспорту та інших суміжних секторів національної економіки.

Перспективи подальших авторських досліджень цієї проблематики полягають у визначенні напрямків розширення географії товарного експорту, зокрема, Львівської області і розрахунку резервів збільшення його обсягів та побудові моделі диверсифікації структури за критерієм технологічності.

Список використаних джерел

1. Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017-2021 / Міжнародний торговельний центр. Женева, 2017. 135 с.
2. *Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості: наукова доповідь / ред.: В. М. Гець, Т. О. Осташко; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України».* К., 2016. 184 с.
3. Осташко Т. О., Лір В. Е., Венгер В. В., Олефір В. К., Биконя О. С. Зміна традиційних позицій українського експорту. *Економіка і прогнозування.* 2017. № 2. С. 57-74.
4. Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України. 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Eksportna stratehiya Ukrayiny: Dorozhnya karta stratehichnoho rozvytku torhivli 2017-2021 [Export Strategy of Ukraine: Roadmap for Strategic Trade Development 2017-2021] (2017). Geneva: International Trade Center. P. 135. [in Ukrainian].
2. Heyets, V. M., & Ostashko, T. O. (Eds.) (2016). Implementatsiya Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu ta ES: ekonomichni vyklyky ta novi mozhlyvosti [The implementation of the Agreement about Association between Ukraine and the EU: Economic Challenges and opportunities] (Scientific report). Kyiv: Institute for Economics and Forecasting NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
3. Ostashko, T. O., Lir, V. E., Venher, V. V., Olefir, & V. K., Bykonya, O. S. (2017), Zmina tradytsiynykh pozytsiy ukrayins'koho eksportu [Changing the traditional position of Ukrainian exports]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economy and Forecasting*, 2, 57-74. [in Ukrainian].
4. State Statistics Service of Ukraine (2017). Zovnishn'oeconomichna diyal'nist' [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

Надійшло 10.04.2018 р.